

DOI: 10.31648/pw.6859

BOGUSŁAW JAGUSIAK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5453-1649>

Military University of Technology

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW WOJNY POLSKO-ROSYJSKIEJ 1919-1920 W ZBIORACH INSTYTUTU JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W NOWYM JORKU

Historical records of the Polish-Russian war 1919-1920 in the collection of the Józef Piłsudski Institute in New York

ABSTRACT: Archival inquiries have always been the basis of every historian's work. Researching the past is not possible without analysing the sources, and these – although they often relate to one event – are often scattered across many archival institutions. The purpose of this article is to analyse all archival materials stored at the Józef Piłsudski Institute in New York which relate to the history of the Polish-Russian war of 1919-1920. Although 100 years have passed since those events, there are still some ambiguities in Polish historiography about this conflict that require clarification or at least clarification. The materials stored at the Piłsudski Institute in New York were the least used and least released into scientific circulation for many years. Perhaps this text will reverse this trend, which will certainly benefit the quality of research.

KEYWORDS: Polish-Russian war 1919-1920, Józef Piłsudski Institute in New York, sources, collections, documents

Materiały archiwalne mają kluczowe znaczenie w procesie wszelkich badań historycznych. Ich stan zachowania oraz kompletność warunkują możliwości badawcze oraz wpływają na to, jak wiele szczegółów dotyczących konkretnych wydarzeń udaje się odtworzyć. Największym zagrożeniem dla zbiorów archiwalnych są wojny i wynikające z nich zniszczenia oraz grabieże. W procesie odtwarzania historii badacze często zmuszeni są do poszukiwania materiałów, które na skutek wojen zostały rozproszone lub zagrabione. W historii Polski nie brak wydarzeń, czekających na kompleksowe opracowanie właśnie ze względu na taką sytuację. Jednym z takich wydarzeń jest wojna polsko-rosyjska, która choć znana dość dobrze, nadal odkrywa przed badaczami swoje kolejne tajemnice w postaci nowych materiałów archiwalnych.

Prace badawcze mające na celu identyfikację, a następnie wykorzystanie materiałów dotyczących wojny polsko-rosyjskiej z lat 1919-1920 prowadzone były

zarówno w okresie międzywojennym, jak i realizowane są teraz, począwszy od 1989 r. Wiele jednak z nich, na skutek zawieruchy wojennej, uległo zniszczeniu, pewna część została wywieziona za granicę, są na pewno i takie, które czekają na odkrycie, spoczywając w archiwach (także prywatnych), do których trafiły na skutek grabieży wojennych.

Okres walk o niepodległość i granice Rzeczypospolitej to czas intensyfikacji działań wojskowych oraz politycznych. Naturalną konsekwencją tego było wytworzenie ogromnej liczby różnego rodzaju dokumentów. W okresie międzywojennym zdecydowana większość tych materiałów znajdowała się na terytorium państwa polskiego (przy czym sporo z nich znajdowało się także w rękach prywatnych). Materiały proveniencji wojskowej oraz cywilnej gromadzono w archiwach. W 1924 r. przystąpiono do skoordynowanych ogólnopolskich działań mających na celu zebranie całej wojskowej dokumentacji dotyczącej wojny polsko-rosyjskiej w Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW) w Warszawie. Dokumentację proveniencji cywilnej gromadzono w Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie (Ostaniek 2013, 106).

Proces ten trwał przez cały okres międzywojenny, a zahamował go wybuch II wojny światowej. Losy zgromadzonej przez lata dokumentacji były różne. Materiały cywilne przechowywane w AAN zostały w bardzo dużej mierze zniszczone w trakcie powstania warszawskiego. Dokumenty wojskowe uległy natomiast rozproszaniu. Pewną część materiałów z CAW udało się, dzięki działaniom dyrektora archiwum mjr. Bolesława Waligóry, ewakuować z Warszawy 5 września 1939 r. Część z nich trafiła przez Rumunię do Paryża, a następnie Londynu, pozostałe z kolei przez Bliski Wschód i Lizbonę dotarły do Waszyngtonu. Materiały, które pozostały w archiwum, przejęli Niemcy i wywieźli do Gdańska. W większości zostały one odzyskane po wojnie (Komorowski 2015, 807-808).

Sytuacja Polski po II wojnie światowej zdecydowanie nie sprzyjała prowadzeniu badań nad dziejami wojny polsko-rosyjskiej, toteż odzyskane przez CAW materiały po prostu czekały przez kolejne dziesięciolecia na opracowanie i wykorzystanie. Nieco inny los spotkał materiały ewakuowane, bowiem – jak wspomniano – część z nich trafiła finalnie do Wielkiej Brytanii, część zaś do Stanów Zjednoczonych. Na ich bazie w Londynie oraz Nowym Jorku stworzono trzy najsilniejsze do dzisiaj polskie placówki kulturalno-naukowe, przy których działają dość duże archiwa. W ten sposób powstały Instytut Polski i Muzeum gen. Władysława Sikorskiego w Londynie, Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie oraz Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku.

Warto dodać, że wszystkie wyżej wymienione placówki z biegiem lat zasilane były darami osób prywatnych – Polaków, którzy, pozostawszy na emigracji, zdecydowali się przekazać nierzadko bardzo cenne kolekcje akt, medali i innego rodzaju materiałów. Podobnie zresztą rzecz się miała w Polsce, szczególnie po 1956 r., choć

przyznać trzeba, że dopiero po 1989 r. przekazywać zaczęto materiały dotyczące działań wojennych z lat 1914-1921.

Zbiory ewakuowane, które trafiły do Londynu, w głównej mierze zasiliły Instytut Polski i Muzeum gen. Władysława Sikorskiego w Londynie. Archiwum Instytutu przechowuje około półtora kilometra półek bieżących, przy czym są to przede wszystkim materiały dotyczące działalności władz polskich na uchodźstwie, fragmentaryczna dokumentacja odnosząca się do okresu międzywojennego oraz zbiory pochodzące z kolekcji prywatnych. Brak tu jednak zasadniczo materiałów obejmujących w szerszym stopniu okres wojny polsko-rosyjskiej¹.

Kolejną istotną instytucją założoną przez angielską Polonię jest mieszcząca się także w Londynie, wymieniany już, Instytut Józefa Piłsudskiego. Archiwum Instytutu przechowuje głównie zbiory dokumentów osobowych znanych polityków i działaczy okresu międzywojennego, jak również działaczy emigracyjnych z Wielkiej Brytanii (łącznie ponad 200 kolekcji). Z punktu widzenia omawianego tematu warto nadmienić, że znajdują się tu także akta Adiutantury Generalnej Naczelnego Dowództwa 1918-1922, stanowiące ważne źródło do badań nad wojną polsko-rosyjską oraz pierwszymi latami niepodległości. Na większość zbiorów złożyły się jednak dary osób prywatnych².

Obydwie wymienione wyżej instytucje są od 1989 r. dość często odwiedzane przez historyków z Polski. Sprzyja temu funkcjonujący od dawna system stypendialny. Znajdujące się tu zasoby są wobec powyższego całkiem dobrze znane w środowisku naukowym w Polsce, a dzięki temu także wielokrotnie wykorzystywane w procesie powstawania nowych opracowań naukowych.

Nieco inaczej rzecz się ma z zasobami przechowywanymi w trzeciej instytucji, a mianowicie w nowojorskim Instytucie Józefa Piłsudskiego. Odległość i znaczące koszty podróży oraz realizacji kwerend przez lata znacząco ograniczały możliwości prowadzenia tam badań. Powstały w latach 90. XX w. system stypendialny wpłynął tylko częściowo na poprawę sytuacji. Dopiero dynamiczny rozwój techniki, powstanie Internetu i możliwość digitalizacji przynajmniej części przechowywanych zbiorów spowodowały łatwiejszą dostępność a tym samym większe zainteresowanie zbiorami zgromadzonymi w Stanach Zjednoczonych (Biuletyn Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce 1993, lipiec, 7; Biuletyn Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce 1999-2001, kwiecień-czerwiec, 4, 7).

Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku powstał 4 lipca 1943 r. Powołano go do życia podczas odbywającego się w dniach 3-4 lipca 1943 r. drugiego Walnego Zgromadzenia Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia. W skład władz przeze wiele lat wchodził najpierw najbliżsi współpracownicy Józefa Piłsudskiego, z biegiem zaś czasu osoby związane z obozem piłsudczykowskim.

¹ <https://www.pism.co.uk/archiwum.htm>

² <https://www.pilsudski.org.uk/pl/aktualnosci.php?news=91&wid=15>

Placówka od samego początku swojego istnienia nawiązywała do tradycji istniejącego od 1923 r. Instytutu Badań Najnowszej Historii Polski w Warszawie, przekształconego w 1936 r. (po śmierci marszałka Piłsudskiego) w Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski (Cisek 1997, *passim*).

Placówka, zgodnie ze swoim statutem, zajmuje się gromadzeniem, przechowywaniem i konserwacją dokumentów oraz innych materiałów historycznych dotyczących Polski i Polonii. Zasoby przechowywane przez archiwum Instytutu są naprawdę imponujące, bowiem szereg z nich – jak wspomniano – to materiały ewakuowane we wrześniu 1939 r. z Polski (np. tzw. Kolekcja Belwederska, w skład której wchodzi m.in. archiwum Adiutantury Naczelnego Wodza, materiały Komisji Likwidacyjnej gen. Lucjana Żeligowskiego czy archiwum Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce). W zbiorach Instytutu znajdują się także materiały dotyczące powstań śląskich oraz – co istotne z punktu widzenia 100. rocznicy Bitwy Warszawskiej – wojny polsko-rosyjskiej³.

Materiały zgromadzone aktualnie w archiwum Instytutu podzielone są na 186 zespołów, z czego część z nich dotyczy instytucji, istotną zaś grupę stanowią kolekcje rodzinne lub akta osobowe. Daje to łącznie 27 472 jednostek aktowych, co stanowi ok. 250 metrów bieżących akt. Dokumentację dotyczącą wojny z bolszewicką Rosją odnaleźć można w co najmniej siedmiu różnych zespołach.

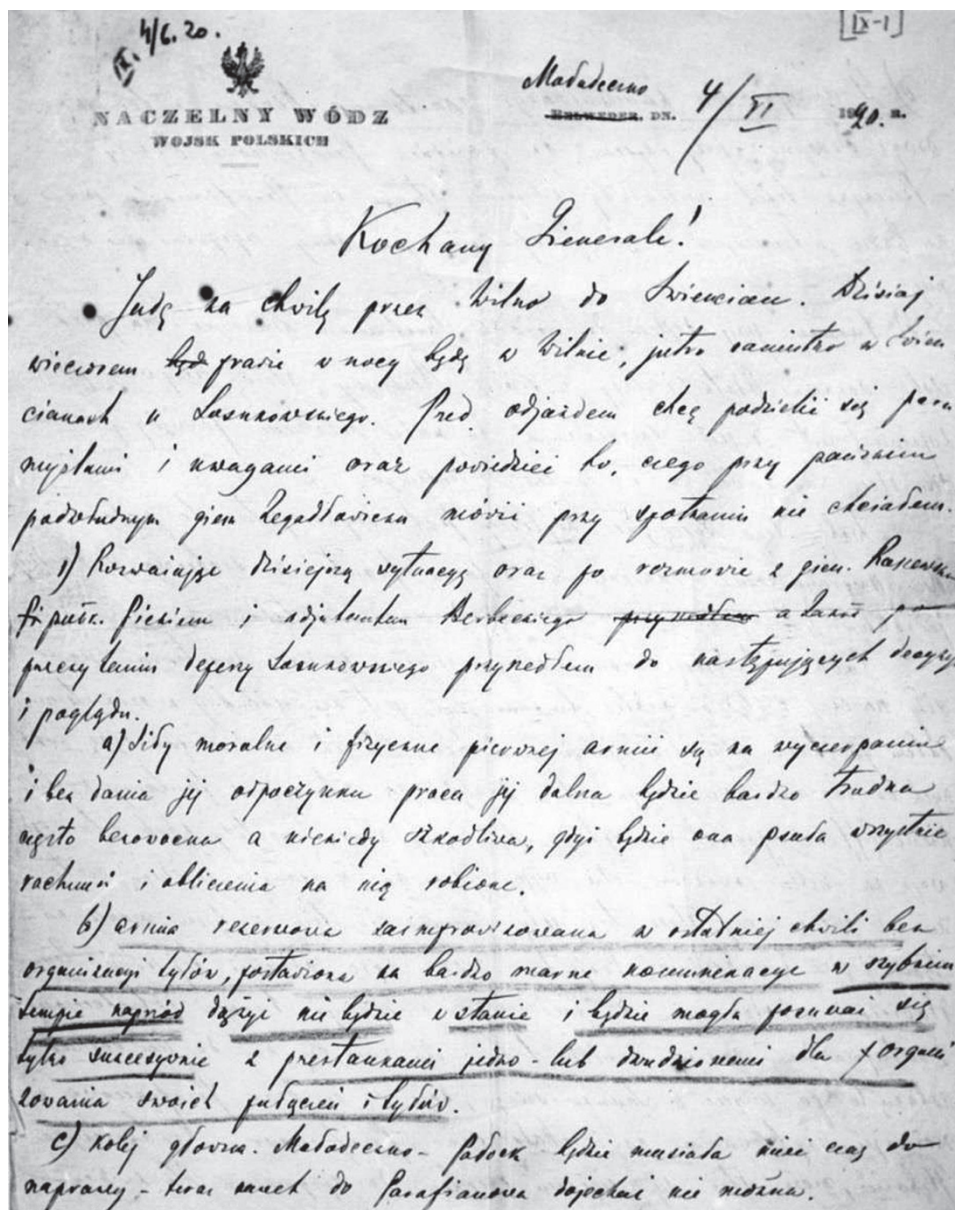
Zespół archiwalny nr 1 „Archiwum Józefa Piłsudskiego” zawiera m.in. materiały genealogiczne rodziny Piłsudskich oraz poszczególnych jej członków. Dużą część kolekcji stanowią akta, które można określić jako propagujące kult marszałka tak za jego życia, jak i po śmierci. Z punktu widzenia tematyki związanej z wojną polsko-rosyjską najcenniejszą częścią kolekcji bez wątpienia jest korespondencja prywatna oraz dotycząca spraw politycznych powstała w latach 1919-1921. Cenne źródła znaleźć można w teczkach 30, 32, 33, 39, 57, 58, 76 i 77.

W tezcze 30 przechowuje się korespondencję Józefa Piłsudskiego z gen. Stanisławem Szeptyckim (dziesięć listów) oraz jeden list gen. Józefa Hallera do gen. Szeptyckiego. Ponadto znajdują się tam dwie notatki Józefa Piłsudskiego dotyczące jego dwóch listów do gen. Szeptyckiego. We wszystkich dokumentach, datowanych na okres pomiędzy 7 kwietnia 1919 r. a 9 października 1920 r., odnaleźć można informacje, spostrzeżenia i uwagi dotyczące sytuacji na froncie, stanu morale żołnierzy czy planów dalszych działań wobec rozwijającej się sytuacji wojskowej i politycznej (AIJP, sygn. 701/1/30, k. 4-110)⁴.

W kolejnej tezcze znajduje się korespondencja Józefa Piłsudskiego m.in. z Wacławem Jędrzejewiczem, Ignacym Paderewskim, gen. Stanisławem Szeptyckim, Wacławem Sieroszewskim czy gen. Gustawem Orlicz-Dreszerem. W kontekście

³ <https://www.pilsudski.org/pl/o-nas/misja-i-dzialalnosc>

⁴ W tezcze 701/1/31 znajdują się odpisy części z wyżej wymienionych listów (AIJP, sygn. 701/1/31, k. 1-20).

Ryc. 1. Pierwsza strona listu Józefa Piłsudskiego do gen. Stanisława Szeptyckiego z 4 czerwca 1920 r.

identyfikowania materiałów dotyczących konfliktu polsko-rosyjskiego jedynie w liście gen. Orlicz-Dreszera do Piłsudskiego z 4 sierpnia 1920 r. poruszone są te sprawy. Jest to list o tyle ciekawy, że gen. Dreszer, z pominięciem drogi służbowej (co sam zaznacza we wstępie), zdaje Naczelnikowi Państwa dość dokładnie relację z bieżącej sytuacji na froncie, m.in. omawiając taktykę działań, jakie stosują Rosjanie, i tego, do jakich ruchów zmuszeni są czasem w ten sposób Polacy, aby powstrzymać napór przeciwnika wobec istniejących dysproporcji sił (AIJP, sygn. 701/1/32, k. 7-12).

Teczka 33 również zawiera materiały, w których znaleźć można wiele ciekawych informacji dotyczących wojny polsko-rosyjskiej. Wśród dziewięciu listów, których nadawcami bądź adresatami byli Leon Wasilewski, gen. Tadeusz Rozwadowski, gen. Bolesław Wieniawa Długoszowski, bp Józef Pelczar i ks. Jan Gralewski, mowa jest o politycznych, wojskowych, a także religijnych aspektach zarówno całej wojny, jak i jednostkowego zwycięstwa w Bitwie Warszawskiej. Poza jednym listem z 28 września pozostałe pochodzą z okresu 15-27 sierpnia 1920 r. W teczce znajduje się także list dowództwa Armii Ochotniczej z 6 sierpnia 1920 r. skierowany do Piłsudskiego, w którym żołnierze składają najlepsze życzenia Naczelnikowi Państwa z okazji 6. rocznicy wymarszu 1 Kompanii Kadrowej na szlak bojowy oraz przyrzekają walkę z Rosjanami aż do ostatecznego zwycięstwa (AIJP, sygn. 701/1/33, k. 1-29, 32-48, 51-52).

Teczka 39 skrywa z kolei odezwę Józefa Piłsudskiego do Narodu Polskiego z lipca 1920 r. Naczelnik Państwa, a zarazem Wódz Naczelny, wzywa w niej, w imieniu Rady Obrony Państwa, wszystkich obywateli Rzeczypospolitej do walki z wrogiem (AIJP, sygn. 701/1/39, k. 5).

W teczce 57 znaleźć można rozkaz operacyjny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z 8 sierpnia 1920 r. dotyczący przegrupowania frontu północno-wschodniego i przeniesienia tego frontu na linię Wisły w celu wydania tu przeciwnikowi decydującej bitwy.

Z kolei teczka 58 wśród licznych dokumentów zawiera sprawozdanie ze zdobyczy wojennych w czasie od 24 lipca do 20 września 1920 r. Do powyższego sprawozdania dołączone są cztery załączniki (AIJP, sygn. 701/1/57, k. 61-63; AIJP, sygn. sygn. 701/1/58, k. 196-213).

Przydatna może okazać się także zawartość teczek 76 i 77. Zawierają one francusko- i angielskojęzyczne tłumaczenie napisanego w pierwszej połowie lat 20. przez Piłsudskiego opracowania pt. „Rok 1920”. Piłsudski przybliży w niej kulisy wojny polsko-rosyjskiej. Choć sama książka doczekała się w Polsce szeregu wydań, to jednak jej tłumaczenia są już rzadziej dostępne i mogą być przydatne przy okazji przygotowywania publikacji w języku angielskim bądź francuskim (AIJP, sygn. 701/1/76; AIJP, sygn. 701/1/77).

Obywatele Rzeczypospolitej!

Ojczyzna w potrzebie !

Wrogowie otaczający na zewsząd skupili wszystkie siły, by zniszczyć wywalczoną krwią i trudem żołnierza polskiego niepodległość naszą. Zastępy najeźdźców, ciągnące aż z głębi Azji, usiłują złamać bohaterskie wojska nasze, by runąć na Polskę, stratawać nasze niwy, spalić wsie i na cmentarzysku polskiem rozpocząć swoje straszne panowanie.

Jak jednolity, niewzruszony mur stanąć musimy do oporu. O pierś całego narodu rozbić się ma nawała bolszewizmu. Jedność, zgoda, wytężona praca niech skupi nas wszystkich dla wspólnej sprawy!

Żołnierz polski, krwią broczący na froncie, musi mieć to przeświadczenie, iż stoi za nim cały naród, każdej chwili gotowy przyjść mu z pomocą.

Chwila ta nadeszła.

Wzywamy tedy wszystkich, zdolnych do noszenia broni, by dobrowolnie zaciągali się w szeregi armji, stwierdzając, iż za Ojczyznę każdy w Polsce z własnej woli gotów złożyć krew i życie.

Niech śpieszą wszyscy, i ci, młodość i siłę czujący w latach, co żelazem odierać będą najazd wroga, i ci, którzy stanąć mogą do pracy w instytucjach wojskowych, by zwolnić z nich i zastąpić tych, co na froncie przydatni być mogą. Niech na wołanie Polski nie zabraknie żadnego z jej wiernych i prawych synów, co wzorem ojców i dziadów pokotem położą wroga u stóp Rzeczypospolitej.

Wszystko dla zwycięstwa! Do broni!

W imieniu Rady Obrony Państwa.

J. PIŁSUDSKI

Naczelnik Państwa i Naczelnik Wódz.

Warszawa, dn. 3 lipca 1920 r.

Ryc. 2. Odezwa Józefa Piłsudskiego do obywateli Rzeczypospolitej z 3 lipca 1920 r.

Źródło: AIJP, sygn. 701/1/39, k. 5

Kolejne cenne materiały dotyczące konfliktu polsko-rosyjskiego znaleźć można w zespole nr 2 „Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza”. Zasadniczo całość zespołu podzielona jest na pięć grup oraz grupę szóstą określoną mianem „różne”. Wśród występujących tu dokumentów wyróżnić można materiały wojskowe oraz polityczne. W grupie pierwszej znajduje się 13 teczek z materiałami wojskowymi z okresu od listopada 1918 r. do września 1921 r., w kolejnych czterech grupach z kolei znajdują się dokumenty dotyczące wybranych państw europejskich oraz Stanów Zjednoczonych (70 teczek). W grupie „różne” w 21 teczkach są materiały zarówno wojskowe, jak i cywilne. Akta zgromadzone w tym zespole obejmują okres od listopada 1918 r. do grudnia 1922 r.

W grupie akt wojskowych teczek od 3 do 13 obejmują okres interesującej nas wojny, przy czym łącznie znajduje się w nich 1097 dokumentów. Istotna liczba z nich porusza sprawy związane z konfliktem trwającym między Polską a bolszewicką Rosją. Z tego względu trudno omawiać zawartość każdego z dokumentów, warto jednak wskazać na te najważniejsze bądź po prostu najciekawsze i mniej znane. Przykładowo w tezcze 3 znaleźć można raport gen. Szeptyckiego stanowiący analizę sytuacji polityczno-wojskowej Polski na początku 1919 r., w którym porusza on także sytuację na wschodzie kraju i nieuchronność wojny. W tezcze 4 jednym z cenniejszych dokumentów wydaje się raport gen. Szeptyckiego z 4 lipca 1919 r., w którym przedstawiona jest sytuacja na froncie litewsko-białoruskim w tym okresie. Następną teczką także zawiera ciekawe dokumenty. Na wyróżnienie zasługują choćby rozkaz do rozpoczęcia operacji mającej na celu zajęcie Wołynia wraz z załącznikami przedstawiającymi O. de B. poszczególnych dywizji i grup tworzących front wołyński. Ciekawy jest też ściśle tajny raport z 30 sierpnia 1919 r. ilustrujący stosunki wojskowe w 2. Dywizji Litewsko-Białoruskiej, jak również uwagi w sprawie obrony frontu litewsko-białoruskiego z 14 września 1919 r. (AIJP, sygn. 701/2/3, k. 45-47; AIJP, sygn. 701/2/4, k. 432-434; AIJP, sygn. 701/2/5, k. 111-117, 151-153, 266-267).

W następnych teczkach, ze względu na rozwój sytuacji na froncie wschodnim, coraz więcej jest dokumentów ważnych, a nawet bardzo ważnych z punktu widzenia walk Polaków o niepodległość i granice. W tezcze 6 do najważniejszych należy na pewno memoriał w sprawie wschodnich granic Polski z 27 listopada 1919 r. Dokument ten, stanowiący obszerne studium sytuacji polskiej na wschodzie i potrzeb kraju po zakończeniu wojny, opracowany został we współpracy m.in. takich osób jak prof. Szymon Askenazy, książę Janusz Radziwiłł czy Aleksander Meysztowicz. Ciekawy jest także w tej tezcze list gen. Szeptyckiego do Piłsudskiego, w którym pierwszy z wymienionych przedstawia swoje sugestie i propozycje w sprawie organizacji wojska na froncie wschodnim (łącznie z personalnym wskazaniem obsady kluczowych stanowisk dowódczych) (AIJP, sygn. 701/2/6, k. 372-379, 499-513).

W teczkach 7, 8, 9, 10 i 11, w których znajdują się materiały z okresu styczeń – październik 1920 r., właściwie wszystkie dokumenty poruszają w większym

bądź mniejszym zakresie różne zagadnienia wojny polsko-rosyjskiej. Odnaleźć tam można raporty, meldunki, rozkazy, telegramy, pisma, szkice oraz listy omawiające bieżącą sytuację wojskową i polityczną. Trudno tu właściwie o wyselekcjonowanie czy wskazanie dokumentów najważniejszych, bowiem zdecydowana większość z nich zawiera istotne informacje z frontu bądź opisuje ciąg działań politycznych stanowiących konsekwencję toczony wojny (AIJP, sygn. 701/2/7-11).

Teczki 12 i 13 również pełne są materiałów podobnych do znajdujących się w teczkach wcześniejszych, choć zauważyć można, że rozejm zawarty pomiędzy stroną polską a rosyjską 12 października 1920 r. nieco zmniejszył liczbę doniesień wojennych, których miejsce zajmować zaczęły sprawy przyszłości granic i układu pokojowego. Co ciekawe, w teczkach tych znaleźć można także ogólne założenia do gier wojennych w związku z planem ochrony państwa na wypadek kolejnego ataku ze strony Rosjan (AIJP, sygn. 701/2/12-13).

Następny zespół teczek stanowią te, które połączono w grupę II B. Zgromadzono w niej 11 teczek, dokumentujących relacje Polski z Ukrainą, Rosją oraz Litwą w okresie od stycznia 1919 r. do sierpnia 1920 r. Podobnie, jak w przypadku poprzedniej grupy, są one uporządkowane w sposób chronologiczny, choć bez podziału na poszczególne z wymienianych państw. Nie zmienia to jednak faktu, że wśród znajdujących się tutaj łącznie 1268 dokumentów znaleźć można niezwykle interesujące a na pewno także unikatowe materiały przybliżające kulisy wojny polsko-rosyjskiej. Są wśród nich m.in. broszura o armii rosyjskiej, komunikaty o położeniu wojsk rosyjskich i stanie ich morale, analiza sytuacji politycznej w Rosji, doniesienia z frontu wschodniego, sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych z kontaktów z władzami sowieckimi czy materiały dotyczące antypolskiej propagandy prowadzonej na arenie międzynarodowej przez bolszewików w 1920 r. (AIJP, sygn. 701/2/15-26).

W grupie II najcenniejsze materiały znaleźć można w teczkach 27, 28, 29 i 30, których dokumentacja obejmuje okres od sierpnia do października 1920 r. Przykładowo w pierwszej z teczek znajduje się niemal komplet akt dotyczących procesu negocjowania rozejmu, a następnie warunków traktatu pokojowego pomiędzy Polską a Rosją. Składają się na nią nie tylko oficjalne noty państw (w tym także państw trzecich), lecz także pisma kluczowych polityków Polski, Rosji oraz państw ententy. W teczkach 28, 29 i 30 są z kolei oficjalne depesze przedstawicielstw dyplomatycznych, w których poruszane są zagadnienia przyszłej granicy wschodniej Polski oraz wypracowania warunków pokoju. Znajdują się tu również akta dotyczące jeńców wojennych (AIJP, sygn. 701/2/27-30).

Ostatnią grupą teczek, w której przechowuje się źródła do dziejów wojny polsko-rosyjskiej, stanowią te określone mianem „różne”. Spośród nich na uwagę zasługująteczki 84, 85, 86, 88, 89, 90, a także 96-102. W teczce 84 znaleźć można raporty sytuacyjne Zarządu Ziemi Wołyńskie i Frontu Podolskiego z czerwca 1920 r. czy dokumenty dotyczące organizacji ewakuacji dóbr państwowych z Kresów

Wschodnich z lipca 1920 r. Teczka 85 zawiera znaczącą liczbę pism i telegramów odnoszących się do pertraktacji prowadzonych w ciągu 1919 r. przez Polski Czerwony Krzyż ze stroną rosyjską, które miały na celu określenie zasad wymiany jeńców wojennych. Wśród dokumentów przechowywane są także imienne listy jeńców przeznaczonych do wymiany. Z kolei w teczce 86 znajdują się m.in. streszczenie przemówienia Leopolda Skulskiego, wygłoszonego 20 marca 1920 r. na tajnych posiedzeniach Komisji Spraw Zagranicznych, które dotyczy warunków pertraktacji z Rosjanami, list Leona Wasilewskiego do Piłsudskiego z 15 maja 1920 r. o sytuacji w Rosji czy choćby oryginał i tłumaczenie obszernego artykułu o Bitwie Warszawskiej opublikowanego 13 sierpnia 1921 r. w fińskiej gazecie „Suomen Sotilas” (AIJP, sygn. 701/2/84, k. 21-23, 30-31; AIJP, sygn. 701/2/85; AIJP, sygn. 701/2/86, k. 4-26, 157-159, 169-174).

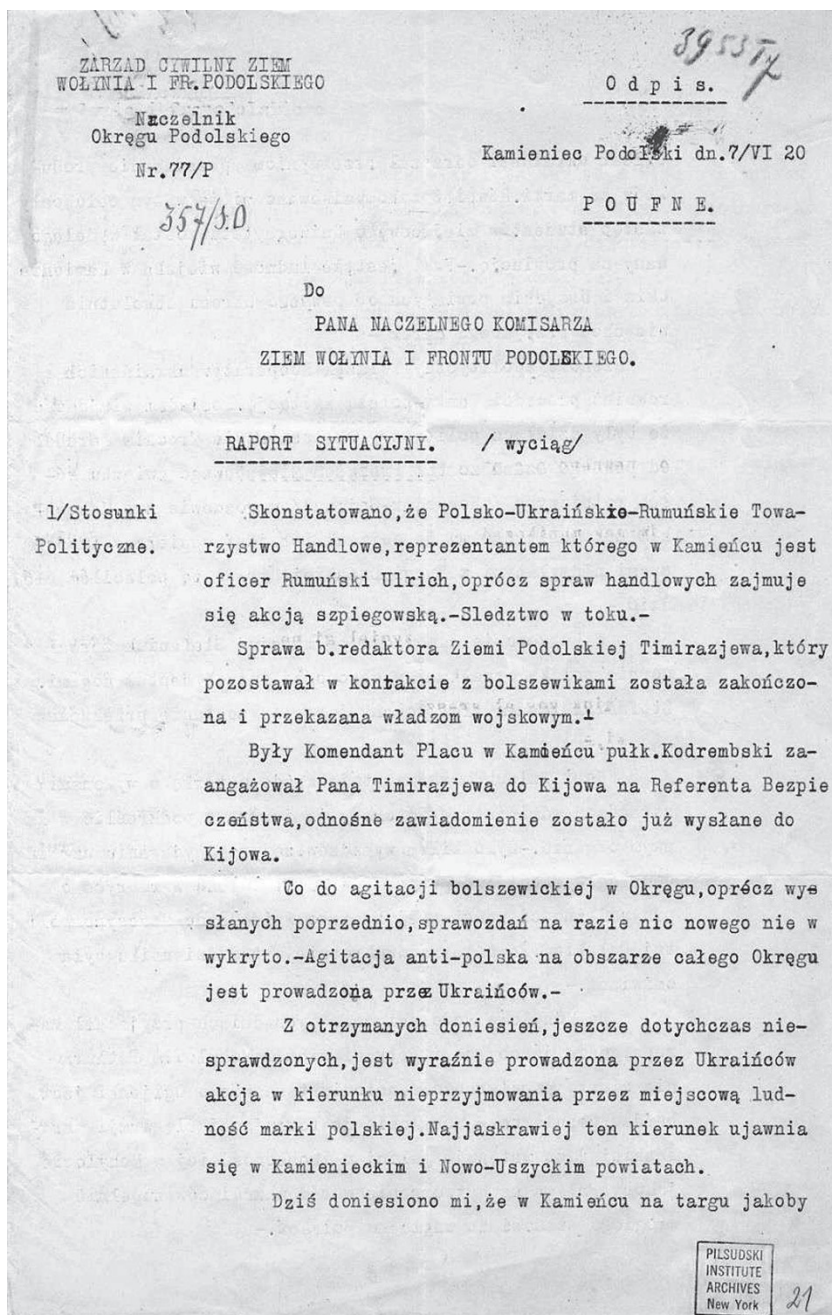
W teczkach 88, 89 i 90 zgromadzono materiały wojskowe. Składają się na nie w przeważającej mierze plany organizacji Wojska Polskiego na różnych szczeblach i w poszczególnych okresach (zasadniczo od kwietnia 1919 r. do czerwca 1920 r.). Dokumenty te mogą być szczególnie cenne dla historyków wojskowości zajmujących się odtwarzaniem struktur i obsad poszczególnych komponentów Wojska Polskiego (AIJP, sygn. 701/2/88-90).

Interesujące materiały znajdują się także w teczce 96, nazwanej „Stosunki polsko-sowieckie”. Składa się na nią 10 dokumentów, wśród których wszystkie dotyczą wojny 1919-1920. Na 376 stronach akt odnaleźć można notatki z wywiadów z Józefem Piłsudskim dla gazet polskich i zagranicznych, notatki prasowe na temat wojny z Rosją oraz rokowań pokojowych, a także inne komunikaty i opracowania odnoszące się do wojny. Ciekawe jest też kalendarium relacji między Polską, Rosją i państwami ententy w tym okresie (AIJP, sygn. 701/2/96).

W teczce 97 zgromadzono materiały sejmowe – głównie stenogramy z posiedzeń Komisji Wojskowej i Spraw Zagranicznych. Wśród poruszanej tematyki dominują zagadnienia wojny polsko-rosyjskiej. Odnaleźć w nich można m.in. kwestie licznych propozycji i warunków przystąpienia do rokowań pokojowych z Rosją. Sporo jest tu także interpelacji oraz oświadczeń poselskich w tych sprawach (AIJP, sygn. 701/2/96).

Teczka 98 to ponownie gratka dla badaczy historii wojskowości, bowiem znaleźć w niej można odpisy różnych aktów operacyjnych z lat 1918-1920 – głównie zadania stawiane przed armiami, charakterystyki działań zaczepnych. Całość opatrzona jest licznymi mapami i szkicami. Spośród zgromadzonych tu 36 dokumentów aż 32 dotyczy konfliktu z bolszewicką Rosją (AIJP, sygn. 701/2/97, k. 15-145).

Teczki 99-102 to zbiór akt Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce w okresie lipiec – sierpień 1920 r. Wszystkie one dotyczą ówczesnej sytuacji na froncie polsko-rosyjskim. Stanowią one nie tylko naturalne źródło do dziejów wojny polsko-rosyjskiej, lecz także ilustrują przebieg i zasady współpracy polsko-francuskiej. Całość dokumentacji napisana jest w języku francuskim (to głównie maszynopisy,

Ryc. 3. Pierwsza strona raportu Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Fontu Podolskiego z 7 czerwca 1920 r.

Źródło: AIJP, sygn. 701/2/84, k. 21

ale też i rękopisy), więc w przypadku chęci ich wykorzystania wymagają one fachowego tłumaczenia (AIJP, sygn. 701/2/99-102).

Kolejnym zespołem, w którym znaleźć można pokaźną liczbę dokumentów ilustrujących dzieje walk o niepodległość granic z lat 1919-1921, jest zespół nr 3 „Akta Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego gen. Tadeusza Rozwadowskiego”. Zespół jest niewielki objętościowo – tworzą go cztery teczki, na które składają się łącznie 123 dokumenty, jednak wszystkie one są niezwykle cenne.

W teczce 1 (46 dokumentów) przechowuje się m.in. korespondencję gen. Rozwadowskiego z Piłsudskim, gen. Paulem Henrysem i gen. Maximem Weygandem, a także depesze i pisma marsz. Ferdynanda Focha. Ponadto wśród materiałów znajdujących się w teczce znaleźć można dyrektywy operacyjne Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, skład delegacji pokojowej do rokowań w Rydze oraz wycinki z prasy polskiej z lipca i sierpnia 1920 r. dotyczące wojny polsko-rosyjskiej. Wszystkie dokumenty poruszają zagadnienia związane z wojną 1919-1920 (AIJP, sygn. 701/3/1).

Podobnie rzecz się ma w przypadku teczki 2. Wśród znajdujących się tu 21 dokumentów 15 odnosi się do wojny polsko-rosyjskiej. Znaleźć tu można m.in. depesze z rokowań w Rydze, referaty dotyczące przyszłej polityki Polski względem Rosji, instrukcje przekradania się przez kordon na linii demarkacyjnej, a nawet tak oryginalne pismo jak prośba o przyłączenie miejscowości Rokitno i Olewsk do Polski⁵ (AIJP, sygn. 701/3/2).

Następna teczka zawiera z kolei rozkazy dotyczące działań wojennych z 1920 r. oraz meldunki dowództwa 3, 5 i 6 Armii Wojska Polskiego. Ponadto znaleźć tu można pisma gen. Władysława Sikorskiego, gen. Tadeusza Rozwadowskiego, gen. Bolesława Roi, gen. Roberta Lamezan-Salinsa, gen. Stefana Witkowskiego czy gen. Weyganda. Ciekawy w swej treści jest także memoriał gen. Rozwadowskiego przygotowany 26 sierpnia 1920 r., a dotyczący Bitwy Warszawskiej (AIJP, sygn. 701/3/3).

Teczka 4 zawiera tylko jeden dokument, ale jest nim odręcznie przygotowany przez gen. Rozwadowskiego 10 sierpnia 1920 r. rozkaz operacyjny specjalny nr 10 000. Dokument ten ustalał szczegóły przygotowywanej wówczas bitwy, jaka miała rozegrać się na przedpolach Warszawy. Widnieją na nim podpisy osób takich jak Józef Piłsudski, Edward Śmigły-Rydz, Tadeusz Kutrzeba, Mieczysław Norwid-Neugebauer, Józef Leśniewski, Tadeusz Piskor, Franciszek Krajowski, Franciszek Latinik, Mieczysław Kuliński oraz Weygant (AIJP, sygn. 701/3/4).

Kolejnym zespołem akt, w którym przechowywane są materiały do wojny polsko-rosyjskiej, jest zespół nr 25 „Wojny polskie”. Na łączną liczbę 184 teczek tego zespołu omawianego tematu dotyczą teczki 9-14, 18-22 oraz 24-54. Warto

⁵ Ostatecznie, po wyznaczeniu granic w terenie, tylko miejscowość Rokitno znalazła się granicach Polski, Olewsk wszedł w skład ZSRS.

w tym miejscu zasygnalizować, iż są to w przeważającej mierze opracowania, uwagi, raporty, wspomnienia i inne tego typu akta, powstałe z perspektywy czasu.

Wśród materiałów znajdujących się w teczce nr 9 znaleźć można sporą liczbę wycinków prasowych omawiających przebieg walk na froncie wschodnim. Z kolei w teczkach 10-14 znajdują się dokumenty rzeczowych świadczeń wojennych oraz liczne sprawozdania różnych komisji wojskowych z okresu wojny. Bardzo ciekawe są także dokumenty zgromadzone w teczkach 18-22. W pierwszej z nich zgromadzono materiały dotyczące wyprawy kijowskiej 1920 r., a w czterech kolejnych materiały prasowe dotyczące Bitwy Warszawskiej oraz wspomnienia różnych osób, m.in. gen. Władysława Bortnowskiego czy przywołanego już gen. Tadeusza Piskora. Obok tego znajdują się tu także plany sytuacyjne rozlokowania wojsk podczas Bitwy Warszawskiej, jak również notatki dotyczące znaczenia manewru znad Wieprza. Na akta przechowywane w teczce 24 składają się wspomnienia wojenne kpt. T. Sariusz-Wolskiego. W teczkach 25-28 oraz 33-39 znaleźć można z kolei szereg niezwykle interesujących dokumentów dotyczących sojuszu polsko-łotewskiego podczas wojny polsko-rosyjskiej oraz analiz, uwag i spostrzeżeń dotyczących Operacji „Zima”, w ramach której Wojsko Polskie wspólnie z armią łotewską stoczyło w styczniu 1920 r. bitwę pod Dyneburgiem, w wyniku czego miasto to zostało zdobyte przez wojska polsko-łotewskie. W teczkach 29-32 zgromadzono natomiast rozkazy operacyjne, raporty, plany koncentracji wojsk, mapy sytuacyjne oraz schematy organizacyjne wojsk grupy gen. Śmigłego-Rydza właśnie m.in. z okresu walk pod Dyneburgiem (AIJP, sygn. 701/25/9-14; AIJP, sygn. 701/25/18-22; AIJP, sygn. 701/25/24-39).

Zawartość teczki 40 to również materiały niezwykle cenne dla historyków wojskowości. Znajdują się tu bowiem dzienniki dowództw grup operacyjnych gen. Edwarda Śmigłego-Rydza, gen. Stefana Majewskiego, gen. Bronisława Babińskiego, gen. Gustawa Zygałłowicza oraz płk. Lucjana Kopczyńskiego (AIJP, sygn. 701/25/40).

Oryginalne materiały znajdują się w teczkach 41-54 – są to bowiem opracowania autorstwa wspomnianego już w tej pracy mjr. Waligóry – historyka i pioniera archiwistyki wojskowej, który niemal całą swoją służbę w Wojsku Polskim okresu międzywojennego poświęcił badaniom historycznym oraz rozwojowi archiwistyki wojskowej. W kolejnych teczkach umieszone zostały bardzo wnikliwe analizy mjr. Waligóry dotyczące sytuacji wojennej dzień po dniu od 13 do 18 sierpnia 1920 r. z uwzględnieniem (a właściwie podziałem) na strony konfliktu. Można domniemywać, że posłużyły one ich autorowi do powstania książki pt. „Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 r.” (AIJP, sygn. 701/25/41-54; Waligóra 1934).

Pojedyncze materiały dotyczące wojny polsko-rosyjskiej znaleźć można także w zespołach grupujących akta osobowe, np. w materiałach marsz. Edwarda Śmigłego-Rydza (AIJP, sygn. 701/98/10) czy gen. Kazimierza Sosnkowskiego (AIJP, sygn. 701/93/17). Stanowią one jednak bardzo marginalny ułamek wobec ogółu

29.

PILSUDSKI
INSTITUTE
ARCHIVES
NEW YORK

Rozkaz operacyjny
specjalny Nr. 10.000 z dnia 10. sierpnia 1920

Został informowany:

1.) Marszałek Piłsudski: Rozkaz operacyjny
Nr. 8358-III z dnia
8. sierpnia, wstępujący
zamiary nasze na
nas najbliższy, jest
2.) Gen. Weygand: mimo wszelkich starań,
nie udało się dotychczas
3.) Gen. Haller: zawiadomienie
nie było w pełni
Zagórski: nie wiadomo, ponieważ
4.) Gen. Latini: nie wiadomo, ponieważ
5.) Gen. Rydz-Śmigły: nie wiadomo, ponieważ
6.) Gen. Nowaczyński: nie wiadomo, ponieważ

Ryc. 4. Pierwsza strona rozkazu operacyjnego specjalnego nr 10 000 z 10 sierpnia 1920 r.
Źródło: AIJP, sygn. 701/3/4, k. 1

znajdujących się tam materiałów odnoszących się głównie do okresu międzywojennego oraz II wojny światowej.

Warto dodać, że podczas kwerend w archiwum nowojorskiego Instytutu Piłsudskiego można też zapoznać się z dokumentacją ilustrującą przedwojenne zasoby CAW. Zespół nr 119 „Archiwum Wojskowe” zawiera m.in. schemat przedwojennego podziału zawartości materiałów zgromadzonych w archiwum (teczka 7) oraz inwentarz inwentarzy archiwalnych, który ilustruje m.in. stan zasobów archiwalnych w okresie wojny polsko-rosyjskiej (teczka 8). W teczce 13 można z kolei znaleźć inwentarze akt formacji wschodnich obejmujących okres 1918-1919, natomiast w teczkach 18, 19, 20 i 21 inwentarze akt operacyjnych i materiałów dotyczących wojsk Armii Czerwonej. W teczce 22 znajduje się z kolei inwentarz teczek rozmów hughesowych z 1919 i 1920 r. (AIJP, sygn. 701/119/7-8; AIJP, sygn. 701/119/18-22).

W wyniku prowadzonych kwerend nie odnaleziono innych ważniejszych dokumentów, choć pewne jest, że wnikliwa analiza kolejnych archiwów rodzinnych zapewne ujawniłaby dalsze z nich. Opisane powyżej zespoły są kluczowe, jeśli chodzi o materiały dotyczące wojny polsko-rosyjskiej, przechowywane w Nowym Jorku.

Zasoby Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce z pewnością mogą posłużyć zarówno historykom wojskowości, jak i politologom zajmującym się niewojсковymi aspektami tego konfliktu. Jak pokazują doświadczenia ostatnich lat, czego przykładem mogą być odkrycia poczynione przez prof. Grzegorza Nowika w zakresie zidentyfikowania materiałów dotyczących złamania przez stronę polską szyfrów sowieckich w 1919 i 1920 r., historycy mają jeszcze wiele do zrobienia w zakresie odkrywania i wydobywania na światło dzienne białych plam wojny polsko-rosyjskiej (Nowik 2004, 2010).

Oczywiście stwierdzenie, że na podstawie zbiorów nowojorskiego Instytutu można napisać zupełnie nową historię tego konfliktu, byłoby nadużyciem, jednak wydaje się, że liczne już istniejące opracowania, za sprawą nieuwzględnienia właśnie tych materiałów, mogłyby być pełniejsze, a tym samym zawierać jeszcze bardziej pogłębione analizy. Trudno mieć jednak pretensję do wielu z autorów, którzy po prostu nie mieli możliwości dostać się do Stanów Zjednoczonych. Warto wobec powyższego stwierdzenia, aby kolejne pokolenia historyków podejmujących w swych badaniach dzieje walk o niepodległość i granice Rzeczypospolitej w latach 1918-1921 zapoznawały się z zasobami przechowywanymi w tej placówce i sukcesywnie je wykorzystywały. Będzie to z każdym rokiem o tyle łatwiejsze, że trwa obecnie proces zamieszczania na stronach internetowych poszczególnych inwentarzy, a w pojedynczych przypadkach nawet całych zespołów akt.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (AIJP)

- „Akcja na Dźwińsk” – dziennik bojowy Dowództwa Grupy gen. Śmigłego-Rydza. Akcja „Zima” (1919), sygn. 701/25/25.
- „Operacja zima” Mariana Henryka Serejskiego (1919-1920), sygn. 701/25/33.
- „Operacja zima” Mariana Henryka Serejskiego, korespondencja pomiędzy Wojskowym Biurem Historycznym a Ministerstwem Spraw Zagranicznych nt. publikacji materiałów w pracy (1938), sygn. 701/25/34.
- „Rok 1920” maszynopis tłumaczenia pracy J. Piłsudskiego na język francuski (1925), sygn. 701/1/76.
- „Rok 1920” maszynopis tłumaczenia pracy J. Piłsudskiego na język angielski (1925), sygn. 701/1/77.
- „Uwagi o cechach operacyjnych północno-wschodniego teatru wojennego w oświetleniu historycznym” opracowanie mjr. sztab. gen. Bolesława Zawadzkiego (1920), sygn. 701/25/38.
- „Wojna polsko-bolszewicka”. Rozkazy operacyjne (władz przełożonych) (1919-1920), sygn. 701/25/32.
- „Wojna polsko-bolszewicka”. Rozkazy operacyjne (własne) (1919-1920), sygn. 701/25/31.
- „Wojna polsko-bolszewicka”. Szkice plany sytuacyjne rozmieszczenia wojsk, ordre de bataille w ugrupowaniu bojowym grupy gen. ppor. Śmigłego (1919-1920), sygn. 701/25/29.
- „Wojna polsko-bolszewicka”. Załączniki do wstępu plany sytuacyjne rozmieszczenia wojsk, plany koncentracji wojsk, raporty (1919-1920), sygn. 701/25/30.
- „Wyprawa grupy operacyjnej generała ppor. Rydza-Śmigłego w kierunku na Połock w okresie drugiej połowy października i pierwszej listopada roku 1919” /Zarządzenia Dowództwa i przebieg akcji/ (1919-1920), sygn. 701/25/39.
- „Zima” – akcja na Dźwińsk. „Podstawy i cele sojuszu polsko-łotewskiego z r. 1919-1920” Mariana Henryka Serejskiego (1938), sygn. 701/25/36.
- „Zima” – akcja na Dźwińsk. Dziennik bojowy dowództwa grupy gen. Śmigłego-Rydza pt. „Przedwstępne przygotowania do akcji na Dźwińsk raporty informacyjne, rozkazy informacyjne” (1920), sygn. 701/25/37.
- „Zima” – akcja na Dźwińsk. Łotysze korespondencja pomiędzy szefem Sztabu Generalnego i Ministrem Spraw Wojskowych, wywiad z gen. Rydzem-Śmigłym, oznaki armii łotewskiej, raporty, komunikaty informacyjne (1919-1922), sygn. 701/25/35.
- Bitwa Warszawska, 1920 artykuły m.in. Charles’a de Gaulle’a, wspomnienia o bitwie gen. W. Bortnowskiego; mapy sytuacyjne, wycinki prasowe (1953-1970), sygn. 701/25/19.
- Bitwa Warszawska, 1920 relacje gen. dyw. T. Piskora, wycinki prasowe (1936-1951), sygn. 701/25/20.
- Dziennik Dowództwa Grupy Operacyjnej: Generała Majewskiego, Generała Śmigłego-Rydza, Generała Babińskiego, Generała Zygałłowicza, Pułkownika bryg. Kopczyńskiego (1919), sygn. 701/25/40.
- Fotografie oraz odpisy listów do gen. Szeptyckiego sporządzonych przez: Józefa Piłsudskiego, gen. S. Hallera, gen. J. Hallera i gen. W. Sikorskiego (1919-1929), sygn. 701/1/30.
- Gabinet Ministra Spraw Wojskowych dekrety, referaty, sprawozdania, raporty (1920-1927), sygn. 701/1/58.
- Gabinet Ministra Spraw Wojskowych raporty, odezwy, rozkazy, korespondencja, szkice, fragment sztandaru (1920-1936), sygn. 701/1/57.
- Grupa I: Sprawy wojskowe (styczeń 1919 – wrzesień 1921), sygn. 701/2/3-13.
- Grupa II B: Ukraina – Rosja – Litwa (styczeń 1919 – sierpień 1920), sygn. 701/2/15-26.
- Grupa II: Rosja i wszystko co z niej powstało (sierpień-listopad 1920), sygn. 701/2/27-30.

- Inwentarz inwentarzy (1918-1943), sygn. 701/119/8.
- Inwentarz teczek rozmów hughesowych z 1919 i 1920 r. (1918-1939), sygn. 701/119/22.
- Inwentarze akt byłych wojsk rosyjskich, powstania narodowego 1863/64, byłych wojsk bolszewickich, byłych wojsk ukraińskich (1918-1939), sygn. 701/119/18.
- Inwentarze akt operacyjnych dowództw i władz naczelnych (1918-1939), sygn. 701/119/19.
- Inwentarze akt operacyjnych wyższych dowództw i jednostek liniowych (1918-1939), sygn. 701/119/20.
- Korespondencja T. Rozwadowskiego z Józefem Piłsudskim, gen. P. Henrysem i gen. M. Weygandem; dyrektywy operacyjne Naczelnego Dowództwa WP; depeche marszałka F. Focha do gen. M. Weyganda i gen. P. Henrysa w Warszawie (1920-1921), sygn. 701/3/1.
- Korespondencja, notatki, memoranda, rozkazy, wycinki prasowe dot. K. Sosnkowskiego, fotokopie rozkazów i skorowidzu rozkazów Naczelnego Wodza za rok 1944, artykuł S. Babińskiego o K. Sosnkowskim z 1985 r. (1920-1944), sygn. 701/93/17.
- Listy Marszałka Piłsudskiego: bpa J. Pelczara, gen. Rozwadowskiego, L. Wasilewskiego, J. Grabowskiego, Jeana Finota, B. Wieniawy-Długoszowskiego, J. Gralewskiego, A. Nissela, gen. S. Szeptyckiego z roku 1920, sygn. 701/1/33.
- Listy Marszałka Piłsudskiego: W. Lutosławskiego, W. Baranowskiego, G. Dreszera-Orlicza, S. Gutowskiego, J. Paderewskiego, gen. S. Szeptyckiego, W. Krachelskiej. Kopia listu Marszałka do Masaryka z 1918 r., udostępniona przez P. Wandycza do K. Dłuskiego, sygn. 701/1/32.
- Materiały do historii wojny 1918-1920 wycinki prasowe, tekst ustawy o nadaniu ziemi żołnierzom WP, instrukcje, regulaminy (1918-1920), sygn. 701/25/9.
- Materiały do publikacji „Wyprawa kijowska 1920” (1920), sygn. 701/25/18.
- Materiały dot. posiedzenia Najwyższej Rady Wojennej dn. 17 XII 1920 r.; organizacja najwyższych władz wojskowych (1920), sygn. 701/98/10.
- Odpisy listów Józefa Piłsudskiego do gen. Stanisława Szeptyckiego (1919-1920), sygn. 701/1/31.
- Operacja warszawska, 1920. Manewr nad Wierprzą notatki, plany sytuacyjne rozlokowania wojsk, wycinki prasowe (1920), sygn. 701/25/22.
- Opracowanie mjr. Bolesława Waligóry „Bitwa nad Wisłą” (poszczególne części obejmujące okres 13-18 VIII 1920 r.), sygn. 701/25/41-54.
- Raporty dla Dowództwa Grupy Operacyjnej gen. Rydza-Śmigłego (1920), sygn. 701/25/27.
- Raporty dla Dowództwa Grupy Operacyjnej gen. Rydza-Śmigłego o zdobyciu Dźwińska (1920), sygn. 701/25/26.
- Raporty Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu; raporty z konferencji w Spa; dokumenty dot. państw bałtyckich, Gdańska, Litwy Środkowej, Ukrainy, Rosji „białej” i sowieckiej, gen. S. Bułak-Bałachowicza; depeche z rokowań rozejmowych i pokojowych w Rydze (1920-1921), sygn. 701/3/22.
- Rozkaz operacyjny numer 10 000 odnośnie Bitwy Warszawskiej z 10 sierpnia 1920 pisany ręką generała Rozwadowskiego z podpisami wszystkich dowódców (1920), sygn. 701/3/4.
- Rozkazy i odezwy (1914-1921), sygn. 701/1/39.
- Rozkazy związane z wojną 1920 r.; listy i wnioski operacyjne gen. J. Hallera; rozmowa J. Piłsudskiego z gen. T. Rozwadowskim; meldunki dowództwa 3, 5 i 6 Armii; plany umocnień; stany zaopatrzenia; zarzuty gen. J. Stachiewicza wobec gen. M. Kukiela (1920-1921), sygn. 701/3/3.
- Rozszerzenie operacji do linii krańcowej Drissa – jez. Osweja – dziennik bojowy Dowództwa Grupy gen. Śmigłego-Rydza (1920), sygn. 701/25/28.
- Różne (1919-1921), sygn. 701/2/84-86; 701/2/88-90; 701/2/96-102.
- Schemat podziału zawartości Archiwum Wojskowego (1918-1943), sygn. 701/119/7.
- Skorowidz do inwentarza akt operacyjnych wyższych dowództw i jednostek liniowych (1918-1939), sygn. 701/119/21.
- Szkice do Bitwy Warszawskiej, 1920 wycinki prasowe, maszynopis odpowiedzi na artykuł M. Kyci pt. Gen. Rozwadowski; dokument podróży z 1920 r. (1920-1972), sygn. 701/25/21.
- Świadczenia rzeczowe wojenne (1919-1920), sygn. 701/25/10.

- Świadczenia rzeczowe wojenne: zestawienia obowiązujących norm prawnych (1919-1920), sygn. 701/25/13.
- Świadczenia rzeczowe wojenne; sprawozdania komisji wojskowych (1919-1920), sygn. 701/25/14.
- Świadczenia rzeczowe wojenne; sprawozdania komisji wojskowych; tekst Ustawy o świadczeniach wojennych (1919-1920), sygn. 701/25/11.
- Świadczenia rzeczowe wojenne; sprawozdania komisji wojskowych; tekst Ustawy o świadczeniach wojennych (1919-1920), sygn. 701/25/12.
- Wyjątek ze wspomnień wojennych 1920 r. kpt. T. Sariusza-Bielskiego (1920), sygn. 701/25/24.

Opracowania

- MICGIEL, J. (1993), *Geneza Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku W: Niepodległość*. XLVI, 61-72.
- CISEK, J. (1997), *Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce i jego zbiory*. Warszawa.
- OSTANEK, A. A. (2013), *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921-1939*. Warszawa.
- NOWIK, G. (2004), *Zanim złamano „Enigmę”*. Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920. Warszawa.
- NOWIK G. (2010), *Zanim złamano „Enigmę”, rozszyfrowano rewolucję*. Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920. Warszawa.
- WALIGÓRA, B. (1934), *Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 r. Studia taktyczne z historii wojny polskiej 1918-1921*. Warszawa.
- WYSZCZELSKI, L. (2010), *Wojna polsko-rosyjska 1919-1920*. T. 1-2. Warszawa.

Czasopisma

- Tydzień Polski (1973), *Dodatek do Nowego Dziennika*, nr 116, 12/13 V.
- Biuletyn Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (1993), lipiec.
- Biuletyn Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (1999-2001), kwiecień-czerwiec.

Netografia

- <https://www.pilsudski.org.uk/pl/aktualnosci.php?news=91&wid=15> [dostęp: 5 VIII 2020].
- <https://www.pilsudski.org/pl/o-nas/misja-i-dzialalnosc> [dostęp: 5 VIII 2020].
- <https://www.pism.co.uk/archiwum.htm> [dostęp: 5 VIII 2020].